DOI : https://doi.org/10.5281/zenodo.17553417

ମୂଳ ପ୍ରବନ୍ଧ

ଓଡ଼ିଶାରେ ସମ୍ପାଦନାର ପରମ୍ପରା ଓ ଏଷଣାରେ ପତ୍ରାବଳୀ ସମ୍ପାଦନା

ଲିକୁ ବେହେରା

ସଂକ୍ଷିପ୍ତସାର :

ସମ୍ପାଦନା ସୃଜନଶୀଳ କଳା। କୌଣସି ଏକ ସାହିତ୍ୟ କୃତିର ସଂରକ୍ଷଣ ଓ ପ୍ରସାରଣ ପାଇଁ ସମ୍ପାଦନାର ଆବଶ୍ୟକତା ଲୋଡ଼ା ହୋଇଥାଏ । ଆଲୋଚ୍ୟ ପ୍ରବନ୍ଧଟିରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ସମ୍ପାଦନା କାର୍ଯ୍ୟର ପରମ୍ପରାକୁ ଚର୍ଚ୍ଚା କରାଯିବା ସହ ଏଷଣା ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶିତ ପତ୍ରାବଳୀଗୁଡ଼ିକର ସମ୍ପାଦନା ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋକପାତ କରାଯାଇଛି । ଆଲୋଚନାରେ ପ୍ରଥମେ ସମ୍ପାଦନା ଓ ଏହାର ଆବଶ୍ୟକତା କଥା କୁହାଯାଇଛି । ପରେ ସମ୍ପାଦନା କାର୍ଯ୍ୟର କଳା, ବିଦେଶୀ ବିଦ୍ୱାନମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସମ୍ପାଦିତ ଭାରତୀୟ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରାଚୀନ ଗ୍ରନ୍ଥର ନାମ, ପରବର୍ତ୍ତୀ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଓଡ଼ିଶାରେ କରାଯାଇଥିବା ସମ୍ପାଦନା କାର୍ଯ୍ୟର ଉଦ୍ୟମକୁ ପରିସରଭୁକ୍ତ କରାଯାଇ ତାହା ସମ୍ପର୍କରେ ବିଶେଷ ଚର୍ଚ୍ଚା କରାଯାଇଛି । ପ୍ରାଚୀନ ଓ ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଓଡ଼ିଆ ରଚନା ଗୁଡ଼ିକର ଉଦ୍ଧାର ନିମନ୍ତେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ପ୍ରାଚୀ ସମିତି, ତାହାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଓ ସମ୍ପାଦିତ ରଚନାର ବିବରଣୀ ପ୍ରଦାନ କରାଯାଇଛି। ପ୍ରାଚୀ ସମିତି ବିଲୟର ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ସମ୍ପାଦନାର କାର୍ଯ୍ୟର ଉଦ୍ୟମ ଓ ବିକାଶ ଆଲୋଚିତ ହୋଇଛି। ୧୯୮୦ ମସିହା ବେଳକୁ ପ୍ରକାଶିତ ଏଷଣା ପତ୍ରିକାରେ ସମ୍ପାଦିତ ରଚନାର ଆଲୋଚନା ଶୈଳୀ, ଏଷଣାରେ ପ୍ରକାଶିତ ସମ୍ପାଦିତ ଫକୀର ମୋହନ ସେନାପତି, ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେର, ମାୟାଧର ମାନସିଂହ ଓ ପଠାଣି ସାମନ୍ତଙ୍କ ପତ୍ରାବଳୀଗୁଡ଼ିକୁ ଆଲୋଚନାର ପରିସରଭୁକ୍ତ କରାଯାଇଛି । ମୋଟ ଉପରେ କହିବାକୁ ଗଲେ ଆଲୋଚ୍ୟ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ସମ୍ପାଦନା କଳା, ଓଡ଼ିଶାରେ ସମ୍ପାଦନା କାର୍ଯ୍ୟର ପ୍ରୟାସ ଓ ବିକାଶ ଏବଂ ଏଷଣାରେ ପ୍ରକାଶିତ ସମ୍ପାଦିତ ପତ୍ରବଳୀଗୁଡ଼ିକ ଆଲୋଚିତ ହୋଇଛି ।

ପ୍ରମୁଖ ଶବ୍ଦାବଳୀ :

ସମ୍ପାଦନାର ଆବଶ୍ୟକତା, ସମ୍ପାଦକର ଭୂମିକା, ସଂପାଦନାର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ସଂପାଦନା ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକୀୟ ଜ୍ଞାନ, ବିଦେଶୀଙ୍କ ଉଦ୍ୟମ, ଓଡ଼ିଶାରେ ସମ୍ପାଦନାର ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଉଦ୍ୟମ, ପ୍ରାଚୀ ସମିତି, ସମ୍ପାଦିତ ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଆ ରଚନା, ସ୍ୱାଧୀନତା ପର ସଂପାଦନା କାର୍ଯ୍ୟ, ଏଷଣା, ସଂପାଦନା ଚର୍ଚ୍ଚା ଶୈଳୀ, ଫକୀର ମୋହନ ପତ୍ରାବଳୀ, ମାୟାଧର ପତ୍ରାବଳୀ, ଗଙ୍ଗାଧର ଓ ସାମନ୍ତ ପତ୍ରାବଳୀ ।

ସାହିତ୍ୟର ବିଭିନ୍ନ ବିଭାଗ ମଧ୍ୟରେ ସମ୍ପାଦନା ଏକ ସୃଜନଶୀଳ କଳା । କୌଣସି ଏକ ସାହିତ୍ୟ କୃତିର ସଂରକ୍ଷଣ ଓ ପ୍ରସାରଣ ପାଇଁ ଗ୍ରନ୍ଥ ସମ୍ପାଦନାର ଆବଶ୍ୟକତା ଲୋଡ଼ା ହୋଇଥାଏ । "କୌଣସି ସାହିତ୍ୟ ରଚନା କାଳକ୍ରମେ ବିସ୍ମୃତ ଓ ବିଲୁପ୍ତ ହୋଇଯିବା ଆଶଙ୍କାରୁ ତାହାର ସଂରକ୍ଷଣ ଓ ପ୍ରସାରଣ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରୟୋଜନ ବୋଧହୁଏ । ଅତୀତର ସମ୍ପଦକୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଓ ଭବିଷ୍ୟତର ଦାୟାଦମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଯୋଗାଇ ଦେଲାବେଳେ ସମ୍ପାଦନାର କଥା ଉଠେ, ଅପ୍ରକାଶିତ ଲେଖା, ସଂଗ୍ରହ

ଯୋଗାଯୋଗ :
ଲିକୁ ବେହେରା, ଗବେଷକ, ଓଡ଼ିଆ ବିଭାଗ
ରେଭେନ୍ସା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ, କଟକ
Email: beheraliku051@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0009-6050-2161

This is an open access journal, and articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Non Commercial Share Alike 4.0 License, which allows others to remix, tweak, and build upon the work non commercially, as long as appropriate credit is given and the new creations are licensed under the identical terms.

For reprints contact: *pracheepatrika@rediffmail.com*

ପ୍ରାପ୍ତି	ସମୀକ୍ଷିତ	ଗୃହୀତ	ପ୍ରକାଶିତ
୮.୦୬.୨୦୨୫	୦୧.୦୭.୨୦୨୫	୨୨.୦୯.୨୦୨୫	୧.୧୦.୨୦୨୫

ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧକୁ କିପରି ଉଦ୍ଧୃତ କରିବେ : ବେହେରା, ଲିକୁ ; ୨୦୨୫। ଓଡ଼ିଶାରେ ସମ୍ପାଦନାର ପରମ୍ପରା ଓ ଏଷଣାରେ ପତ୍ରାବଳୀ ସମ୍ପାଦନା। ବାସ୍ତବତାର ପରିପ୍ରକାଶ ପ୍ରାଚୀ। ଭାଗ :୧୧, ସଂଖ୍ୟା : ଛ; ପୃଷ୍ଠା : ୪୨-୪୮।

ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧକୁ ଅନ୍‌ଲାଇନରେ ପଢିବାପାଇଁ ପ୍ରବେଶ କରନ୍ତୁ

Quick Response Code:

Available online at : https://pracheenews.com/

DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.17553417
Article No - BPP00347

ଓ ସଂକଳନ କରି ଉପାଦେୟତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ପ୍ରକାଶ କଲାବେଳେ ମଧ୍ୟ ସମ୍ପାଦନା ଲୋଡ଼ା ହୋଇଥାଏ । ନିଜର ବା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଲେଖକଙ୍କର କୃତି ସମଗ୍ରର ନିର୍ବାଚନ, ବର୍ଗୀକରଣ ଏବଂ ଏକକ ଗ୍ରନ୍ଥନ ବେଳେ ସମ୍ପାଦନାର ଆଶ୍ରୟ ନିଆଯାଇଥାଏ ।"[୧] ସମ୍ପାଦନା ଏକ ଜଟିଳ କାର୍ଯ୍ୟ । ତେଣୁ ସମ୍ପାଦକ ସମ୍ପାଦନା କାର୍ଯ୍ୟ ତୁଲାଇବା ବେଳେ ସେହି ଦିଗ ପ୍ରତି ବିଶେଷ ଦୃଷ୍ଟି ଦେଇଥାନ୍ତି । ସମ୍ପାଦକ ପାଣ୍ଡୁଲିପିର ମୂଳ ଲେଖକ ଓ ପାଠକ ମଧ୍ୟରେ ଅବବୋଧର ସଂଯୋଗ ସେତୁ ସ୍ଥାପନ କରିଥାଏ ମୂଳକୃତିର ଯଥାଯଥ ଉପସ୍ଥାପନା ମାଧ୍ୟମରେ ।

ଯେକୌଣସି ସାହିତ୍ୟ କୃତିଟିର ରୂପକୁ ଚିର ଅମର କରି ରଖିବା ପାଇଁ ସଂକଳନ ଓ ସମ୍ପାଦନା କାର୍ଯ୍ୟ ତୁଲାଯାଏ । ସଂକଳନ ଓ ସମ୍ପାଦନା ଏକା କଥା ନୁହେଁ । ସଂକଳନକାରୀକୁ 'ସଙ୍କଳକ' କୁହାଯାଉଥିବା ବେଳେ, ସମ୍ପାଦନାକାରୀକୁ 'ସମ୍ପାଦକ' କୁହାଯାଇଥାଏ । "ସଙ୍କଳନର ପ୍ରାଣଶକ୍ତି ହେଉଛି ସମ୍ପାଦନା ସ୍ପର୍ଶ ବ୍ୟତିରେକେ ରଚନାବଳୀର ସଂକଳନ ଗୋପ୍ୟ ଥିଲା ପରି ମନେହୁଏ । ସମ୍ପାଦନାର ସାହାଯ୍ୟରେ ସଂକଳିତ ବସ୍ତୁ ତେଜଦୀପ୍ତ ହୋଇଉଠନ୍ତି । ସମ୍ପାଦନା କର୍ମ ଦୂରଦୃଷ୍ଟିର ଅପେକ୍ଷା ରଖେ । ଏହା ପୁଣି ବହୁପାଠିକା, ନିରପେକ୍ଷତା ଓ ମୂଲ୍ୟାୟନ କୌଶଳ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ ।"[୨] ବହୁପାଠୀ ସମ୍ପାଦକ ଆଦୃତ ଜ୍ଞାନର ବିନିଯୋଗରେ ସଂକଳିତ ସାମଗ୍ରୀକୁ ସମ୍ପାଦନା କଲାବେଳେ ଲେଖାର ଗୁଣାଗୁଣ ବିକଶିତ ହୋଇଉଠେ । ଲେଖକ ନିକଟରେ ଏହା ଯେତିକି ମୂଲ୍ୟ ପାଇଥିଲା, ସମ୍ପାଦକର ମାନଦଣ୍ଡରେ ଏହାର ପରିଚୟ ବ୍ୟାପ୍ତି ସେତିକି ସାଧିତ ହେଲା । ନାନା ବିଦ୍ୟାର ତଥ୍ୟାନୁଷଙ୍ଗରୁ ମୂଳ ରଚନାଟିର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ବହୁଗୁଣିତ ହୋଇଗଲା କହିଲେ ଚଳେ । ଏପରି ସ୍ଥଳେ ସମ୍ପାଦକର ଭୂମିକା ହେଉଛି, ଜଣେ ବହୁଦର୍ଶୀ ସଚେତନ ପାଠକ ଓ ସମୀକ୍ଷକଙ୍କର ଭୂମିକା ସମ୍ପାଦକ ହେଉଛନ୍ତି ମୂଳ ରଚନାର ପ୍ରଥମ ବିଦଗ୍ଧ ପାଠକ ଓ ଦ୍ୱିତୀୟ ସ୍ରଷ୍ଟା ।"[୩] କାରଣ ସମ୍ପାଦକ ମୂଳ ଲେଖକର ସୃଷ୍ଟିକୁ ନୂତନ ଜୀବନ ଦେବାରେ ଏବଂ ପ୍ରତିଷ୍ଠାର ମାର୍ଗରେ ଆଗେଇ ନେବାର ମୁଖ୍ୟ ଭୂମିକା ନିର୍ବାହ କରିଥାଏ ।

ଗ୍ରନ୍ଥ ସମ୍ପାଦନା ଏକ ଜାତୀୟ କାର୍ଯ୍ୟ । ସମ୍ପାଦନା ମାଧ୍ୟମରେ ଗୋଟିଏ ଜାତିର ଇତିହାସକୁ ମଧ୍ୟ ଲୋକ ଲୋଚନକୁ ଅଣାଯାଇପାରେ । ସମ୍ପାଦନାର ପରିସର ଖୁବ୍ ବ୍ୟାପକ । "ପ୍ରାଚୀନ ଗ୍ରନ୍ଥ ସମ୍ପାଦନା ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଆଧୁନିକ କୃତି ସମ୍ପାଦନା, ପୁରାତନ ବିଲୁପ୍ତ ପତ୍ରପତ୍ରିକାର ପୁନଃ ସମ୍ପାଦନା, ସମ୍ବାଦ ସମ୍ପାଦନା, ଶିଳାଲେଖ ଓ ତାମ୍ରଫଳକ ସମ୍ପାଦନା, ଚଳଚ୍ଚିତ୍ର ସମ୍ପାଦନା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ତୃତ ।"[୪] ସମ୍ପାଦନା ଏକକ ବା ଏକାଧିକ ଲେଖକଙ୍କୁ ଗ୍ରନ୍ଥ-ବିଶେଷରେ ସ୍ଥାନ ଦେଇପାରେ, ଆକାର ବା କୋଷଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରଣୟନ ଅବସରରେ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ୱାଦର ବହୁ ସନ୍ଦର୍ଭକୁ ମଧ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥ କରିପାରେ । ସାହିତ୍ୟ, ସମାଜତତ୍ତ୍ୱ, ଦର୍ଶନ, ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱ, ଇତିହାସ, ରାଜନୀତି, ବିଜ୍ଞାନ, ଅର୍ଥନୀତି, ନୃତତ୍ତ୍ୱ ଇତ୍ୟାଦି ଜ୍ଞାନ-ବିଜ୍ଞାନର ନାନା ଭୂମିରୁ ସାର ଉପାଦାନ ସଂଗ୍ରହ କରି ସମ୍ପାଦନା କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଅଣାଯାଇପାରେ । ସମ୍ପାଦନାର କ୍ଷେତ୍ର ବକ୍ର, ଉପାଦାନ ମଧ୍ୟ ବିପୁଳ ଓ ବୈଚିତ୍ର୍ୟମୟ । ତଥାପି ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଐକ୍ୟ ସ୍ଥାପନା ହିଁ ସମ୍ପାଦନାର ମୂଳ ଲକ୍ଷ୍ୟ ।"[୫]

ଯେ କୌଣସି ସାଧାରଣ ବ୍ୟକ୍ତି ଗ୍ରନ୍ଥ ସମ୍ପାଦନା କରିପାରିବେ ନାହିଁ । କାରଣ ସମ୍ପାଦନା ଏକ କଷ୍ଟସାଧ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ। ଏହି ସମ୍ପାଦନା କାର୍ଯ୍ୟରେ ମନୋନିବେଶ କରିବା ପାଇଁ ହେଲେ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିର ସମ୍ପାଦନା ପ୍ରତି ଅଭିରୁଚି, ଭାଷା ସମ୍ପର୍କିତ ଜ୍ଞାନ, ଲିପି ସମ୍ବନ୍ଧିତ ଜ୍ଞାନ, ଇତିହାସ ଓ ଭୂଗୋଳ ସମ୍ପର୍କରେ ଧାରଣା, ସଙ୍ଗୀତ ଚିତ୍ରକଳା ଜ୍ଞାନ, ଶାରୀରିକ ଓ ମାନସିକ ସୁସ୍ଥଗତ କ୍ଷମତା ପ୍ରଭୃତି ସମ୍ପର୍କରେ ଧାରଣା ରହିବା ନିତାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ । ଏହିସବୁ ଜ୍ଞାନରେ ବ୍ୟକ୍ତି ଯଦି ଦୁର୍ବଳ, ତାହାହେଲେ ସେ ସମ୍ପାଦନା କାର୍ଯ୍ୟରେ ମନ ବଳାଇବା ଅନୁଚିତ । ଏହି ସମ୍ପାଦନା ବିଧିର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଲକ୍ଷ୍ୟ ରହିଛି । ସମ୍ପାଦନାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚକ ସୁଦର୍ଶନ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ମତ ଦିଅନ୍ତି- "ସମ୍ପାଦନାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହେଲା, ଲେଖକମାନଙ୍କ ମୂଳପାଠର ନିକଟତର ହେଲା । ବ୍ୟାସ, କାଳିଦାସ, ଭାରବୀ, ଶ୍ରୀହର୍ଷ, ଶିଶୁଶଙ୍କର, ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ଗୃହସ୍ଥ ଲିଖିତ ପାଣ୍ଡୁଲିପି ଖୋଜି ପାଇବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ବାଲ୍ମୀକି, ବ୍ୟାସଙ୍କ ପୁରାଣର କଥା ତ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । ତେଣୁ ପ୍ରତିଲିପିକାରମାନଙ୍କ ଦୌରାତ୍ମ୍ୟରୁ ବିକୃତପାଠର ସମୀକ୍ଷା କରିବା ସମ୍ପାଦକମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ।"[୬] ତେଣୁ ଗ୍ରନ୍ଥର ସମ୍ପାଦକ ସମ୍ପାଦନା ମାଧ୍ୟମରେ ମୂଳପାଠ ଲେଖା ପାଖରେ ପହଂଚିବା ପାଇଁ ପ୍ରୟାସୀ ହୋଇଥାନ୍ତି । ଏଥିରେ କେତେ ମାତ୍ରାରେ ସଫଳ ହୁଅନ୍ତି ତ, ପୁଣି କେତେକ ମାତ୍ରାରେ ବିଫଳ ହୋଇଥାନ୍ତି ।

ଓଡ଼ିଶାରେ ଗ୍ରନ୍ଥ ବା ପାଣ୍ଡୁଲିପି ସମ୍ପାଦନାର ଇତିହାସ ଖୋଜି ବସିଲେ ଦେଖାଯାଏ, ଏହା ବେଶୀ ପ୍ରାଚୀନ ନୁହେଁ । ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ସୃଷ୍ଟିକାଳରୁ ଓଡ଼ିଶାରେ ପାଣ୍ଡୁଲିପି ସମ୍ପାଦନାର ପରମ୍ପରା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ଅବଶ୍ୟ ଏହାପୂର୍ବରୁ କିଂଚିତ୍ ପରିମାଣରେ ଭାରତର କେତେକାଞ୍ଚଳରେ ଗ୍ରନ୍ଥ ସମ୍ପାଦନାର ପରମ୍ପରାମ ପରିଦୃଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲା । କେବଳ ଭାରତ ନୁହେଁ ବିଦେଶର ବହୁ ଆଲୋଚକ ଭାରତ ତଥା ବିଦେଶରେ ଥିବା ସଂରକ୍ଷିତ ସଂସ୍କୃତ, ପ୍ରାକୃତ ଓ ଆଧୁନିକ ଭାରତୀୟ ଭାଷାରେ ଲିଖିତ ହାତଲେଖା ଗ୍ରନ୍ଥକୁ ସମ୍ପାଦନା କରିବା ସହ ତା'ର ପାଠାଲୋଚନା ମଧ୍ୟ କରିଥିଲେ ।[୭] ବିଦେଶର ବିଦ୍ୱାନମାନେ ସମ୍ପାଦନା କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଜକୁ ନିୟୋଜିତ କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ

ପନ୍ଥା ଭାରତୀୟ ପରିବେଶ ପାଇଁ ଉପଯୋଗୀ ନଥିଲା । ତେଣୁ ଭାରତୀୟ ପରିବେଶ ଉପଯୋଗୀ ଗ୍ରନ୍ଥର ସମ୍ପାଦନା ନିମନ୍ତେ ଏକ ପ୍ରଣାଳୀକୁ ଡ. ସୁଖଠନକର ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରିଥିଲେ । ଏହି ପ୍ରଣାଳୀ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ ପୂର୍ବରୁ ଆର.ଜି.ଭଣ୍ଡାରକର ଭବଭୂତିଙ୍କ 'ମାଳତୀ ମାଧବ' (୧୮୭୬), ଆର.ପିଶ୍ଚେଲ କାଳିଦାସଙ୍କ 'ଶକୁନ୍ତଳମ୍' (୧୮୭୭), ଷ୍ଟେନକୋନ୍ ରାଜଶେଖରଙ୍କ 'କର୍ପୂର ମଞ୍ଜରୀ' (୧୯୦୧), ଫ୍ରାଙ୍କଲିନ୍ ଏଡ଼ଗର୍ଟନ 'ପଞ୍ଚତନ୍ତ୍ର ରିଜନଷ୍ଟ୍ରକଟେଡ଼', ଟୋଡ଼ରମଲ ଭବଭୂତିଙ୍କ 'ମହାବୀର ଚରିତ' (୧୯୨୮), ଜାକୋବିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବାଲ୍ମୀକି ରାମାୟଣ ଆଦି ଗ୍ରନ୍ଥର ସମ୍ଭାବ୍ୟ ପାଠ ଓ ପାଠାଲୋଚନା ହୋଇ ସାରିଥିଲା ।[୮]

୧୮୬୬ ମସିହାରେ 'ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ସମ୍ବାଦପତ୍ର' ବଙ୍ଗଳାର ବିଦ୍ୟାସୁନ୍ଦର ରଚନା ସହିତ ଦୀନକୃଷ୍ଣ ଦାସଙ୍କ 'ରସକଲ୍ଲୋଳ' ପୁସ୍ତକର ତୁଳନାତ୍ମକ ବିଚାର କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ରସକଲ୍ଲୋଳକୁ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଧରଣ ରଚନା କରିଥିଲେ। କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ ଓଡ଼ିଶାରେ ମୁଦ୍ରଣଯନ୍ତ୍ରର ଅଭାବରେ ଅନେକ ପ୍ରାଚୀନ ଗ୍ରନ୍ଥ ଲୋପ ପାଉଥିବାର ମତ ମଧ୍ୟ ଦେଇଥିଲେ । ଏପରିକି ଓଡ଼ିଶାର କବିକୁଳ କେଶରୀ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ବାଉନ ଖଣ୍ଡ ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚନା କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତା' ମଧ୍ୟରୁ ୨୦/୨୫ ଖଣ୍ଡରୁ ଅଧିକ ମିଳି ନଥିବା କଥା ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ।[୯] ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଲୁପ୍ତ ହେଉଥିବା ପ୍ରାଚୀନ ଗ୍ରନ୍ଥର ଉଦ୍ଧାର ନିମନ୍ତେ ୧୮୬୬ ମସିହାରେ ପ୍ରଥମେ ବାଲେଶ୍ୱରରେ 'ଉତ୍କଳ ଭାଷା ଉନ୍ନତି ବିଧାୟିନୀ' ନାମକ ସଭା ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହୋଇଥିଲା । ପ୍ରାଚୀନ ପୋଥିଗୁଡ଼ିକର ସମ୍ପାଦନା ଓ ପ୍ରକାଶନ ନିମିତ୍ତ ଏହି ସଭା ଦ୍ୱାରା D.P. Das Company ନାମକ ଏକ ସଂସ୍ଥା ଗଠିତ ହୋଇ ବହୁ ଗ୍ରନ୍ଥ ଉଦ୍ଧାର କରିଥିଲା ।[୧୦] ଏହିବର୍ଷ କଟକଠାରେ କର୍ମଯୋଗୀ ଗୌରୀଶଙ୍କର ରାୟଙ୍କ ଉଦ୍ୟମରେ 'କଟକ ପ୍ରିଣ୍ଟିଂ କମ୍ପାନୀ' ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଯାଇ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରାଚୀନ ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକୁ ଲୋକଲୋଚନକୁ ଆଣିବା ପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ ହୋଇଥିଲା ।

୧୮୬୬ ମସିହା ଜୁଲାଇ ମାସ ୧୯ ତାରିଖରେ ବାବୁ ରଙ୍ଗଲାଲ ବନ୍ଦୋପାଧ୍ୟାୟଙ୍କ ସଭାପତିତ୍ୱରେ କଟକଠାରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ପୁନଃ ଉଦ୍ଧାର ନିମନ୍ତେ ଗୋଟିଏ ସଭା ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ସଭାରେ 'ଉତ୍କଳ ଭାଷା ଉଦ୍ଦିପନୀ ସଭା' ନାମକ ଗୋଟିଏ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଗଢ଼ାଯାଇଥିଲା । ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନର ମୂଳ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ତା ୨୮.୫.୧୮୬୭ ମସିହାରେ ଏକ କାର୍ଯ୍ୟସୂଚୀ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଇଥିଲା । ଏହି କାର୍ଯ୍ୟସୂଚୀରେ ଲେଖାଥିଲା- ପ୍ରାଚୀନ ପୁସ୍ତକର ଏକ ତାଲିକା, ଗ୍ରନ୍ଥାକାରଙ୍କ ନାମ, ଯେଉଁ ବିଷୟ କି ଚିତ୍ର ତହିଁରେ ଲେଖାଅଛି ଏବଂ ଗ୍ରନ୍ଥାକାରଙ୍କ ଜୀବନ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ସମ୍ପର୍କରେ ଯାହା ଜଣାଯାଇଛି, ତାହା ଉଲ୍ଲେଖ କରିବା ନିମନ୍ତେ ପଣ୍ଡିତ ଆର୍ତ୍ତତ୍ରାଣ, କପିଳେଶ୍ୱର ବିଦ୍ୟାଭୂଷଣ, ବନମାଳୀ ସିଂହ, ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ମହାପାତ୍ର ଓ ଗୌରୀଶଙ୍କର ରାୟଙ୍କୁ ସଭ୍ୟ ରୂପେ ମନୋନୀତ କରାଗଲା । କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ପ୍ରବେଶିକା ପରୀକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ବୈଦେହୀଶ ବିଳାସ, ସୁଭଦ୍ରା ପରିଣୟ ଓ ଭାଷା ଭାଗବତରୁ ଅଂଶବିଶେଷ ନେଇ ଏକ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ରଚନା କରିବା ନିମନ୍ତେ ଆୟୋଜନ କରାଯାଇଥିଲା ।[୧୧] ୧୮୬୮ ମସିହାରେ ଫକୀର ମୋହନଙ୍କ ଉଦ୍ୟମରେ 'P.M. & Company' ନାମକ ଏକ ମୁଦ୍ରଣାଳୟ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇ ମୁଦ୍ରିତ ଆକାରରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ ପ୍ରକାଶ କରାଇବା ଦିଗରେ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ । ୧୮୮୦ ମସିହା ପୂର୍ବରୁ କାଳୀପଦ ବନ୍ଦୋପାଧ୍ୟାୟ ଓ ବୈଦ୍ୟନାଥ ପଣ୍ଡିତ ରାୟ ବାହାଦୂରଙ୍କ ଉଦ୍ୟମରେ ଗଠିତ 'ଓଡ଼ିଆ ତାଳପତ୍ର ସାହିତ୍ୟ ଉଦ୍ଧାରଣ କମ୍ପାନୀ' ପ୍ରାଚୀନ ଗ୍ରନ୍ଥର ସମ୍ପାଦନ ଓ ପ୍ରକାଶନ ଦାୟିତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ।[୧୨]

ପତ୍ରପତ୍ରିକାର ବିଜ୍ଞାପନରୁ ମିଳିଥିବା ସୂଚନାନୁଯାୟୀ ୧୮୭୦ ମସିହା ପୂର୍ବରୁ ବିଚିତ୍ର ରାମାୟଣ, ମଥୁରାମଙ୍ଗଳ ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ୧୮୭୦ ମସିହା ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ କାବ୍ୟ 'ଲାବଣ୍ୟବତୀ', 'ରସକଲ୍ଲୋଳ', 'ସୁବର୍ଣ୍ଣରେଖା', 'ରାସପଞ୍ଚାଧ୍ୟାୟୀ', 'ଆର୍ତ୍ତତ୍ରାଣ ଚଉତିଶା', 'ପ୍ରେମ ସୁଧାନିଧି', 'ବୈଦେହୀଶ ବିଳାସ', 'ଦାର୍ଢ୍ୟତା ଭକ୍ତି', 'ଉଦ୍ଧବ ଚଉତିଶା', 'କୋଳାହଳ ଚଉତିଶା', 'ନାବକେଳି', 'ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ', 'ମୟୁରଚନ୍ଦ୍ରିକା' ଇତ୍ୟାଦି ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରକାଶ ଲାଭ କରିଥିଲା । ଏହି ସମୟରେ କେବଳ ପଦ୍ୟରେ ରଚିତ ଗ୍ରନ୍ଥର ସମ୍ପାଦନା କରାଯାଉଥିଲା। ଏହା ଥିଲା ଓଡ଼ିଶାରେ ଗ୍ରନ୍ଥ ସମ୍ପାଦନାର ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ।

ମୁଖ୍ୟତଃ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରାଚୀନ ଓ ମଧ୍ୟକାଳୀନ ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରକାଶନ ଓ ଶୁଦ୍ଧ ସମ୍ପାଦନା କାର୍ଯ୍ୟ ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷଭାଗକୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲେ ହେଁ, ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରଥମାର୍ଦ୍ଧରୁ 'ପ୍ରାଚୀ ସମିତି' (୧୯୨୬) ମାଧ୍ୟମରେ ଲୁପ୍ତ, କୀଟଦ୍ରଷ୍ଟ ପ୍ରାଚୀନ ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକର ସଂଗ୍ରହ ଓ ଶୁଦ୍ଧ ସମ୍ପାଦନାରେ ବ୍ୟାପକତା ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥିଲା । ଆର୍ତ୍ତବଲ୍ଲଭ ମହାନ୍ତି ଏକ ବୃହତ୍ତ ଲକ୍ଷ୍ୟ ନେଇ 'ପ୍ରାଚୀ ସମିତି' ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ । ଏହି ସମିତିରେ ଆର୍ତ୍ତବଲ୍ଲଭଙ୍କ ସହଯୋଗୀ ଭାବରେ ଗୁରୁଚରଣ ମହାନ୍ତି, ଭୀମ ରାଉତ, କରୁଣାକର କର, କୁଳମଣି ଦାସ, ଆକୁଳି ମିଶ୍ର, ବିଚ୍ଛନ୍ଦ ଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକ, ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ ଚୌଧୁରୀ, ଜଗଦାନନ୍ଦ ମହାନ୍ତି- ଏଇ ବ୍ୟକ୍ତିଗଣ ପ୍ରାଚୀନ ଗ୍ରନ୍ଥ ଉଦ୍ଧାର ଲକ୍ଷ୍ୟରେ 'ପ୍ରାଚୀ ସମିତି' ଅନୁଷ୍ଠାନ ଗଠନ କରିଥିଲେ । ପ୍ରାଚୀନ ପୋଥିକୁ କୀଟମୁଖରୁ ରକ୍ଷା କରି ଜାତୀୟ ସମ୍ପତ୍ତିକୁ ସଂରକ୍ଷଣ କରି ସାହିତ୍ୟର

ସାଧନା କରିବା ନିମନ୍ତେ ଏକ ଲକ୍ଷ୍ୟ ନେଇ ସେମାନେ ୧୯୨୬ ମସିହା ମାର୍ଚ୍ଚ ମାସରେ ଗୋଟିଏ 'ନିବେଦନ'ରେ କହିଥିଲେ- "ଏହି କାର୍ଯ୍ୟର ଗୁରୁତ୍ୱ ଉପଲବ୍ଧି କରି ଆମ୍ଭେମାନେ ଗୋଟିଏ ସମିତି ସ୍ଥାପନ କରିଅଛୁ; ଏହାର ନାମ 'ପ୍ରାଚୀ ସମିତି' । ଯେକୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ବିନା ଚାନ୍ଦାରେ ଏହି ସମିତିରେ ସଭ୍ୟ ହୋଇପାରିବ ।[୧୩] 'ପ୍ରାଚୀ ସମିତି'ର ସମ୍ପାଦକ କରୁଣାକର କର ଗୋଟିଏ ପତ୍ରରେ 'ପ୍ରାଚୀ ସମିତି'ର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଉପରେ କହିଥିଲେ- "ଜାତୀୟ ସାହିତ୍ୟର ଉଦ୍ଧାର ଓ ପ୍ରକାଶ ପ୍ରାଚୀ ସମିତିର ମୁଖ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ଏ ସମିତି ସେହି କାର୍ଯ୍ୟକୁ ବ୍ରତ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଅଛି । ସୁତରାଂ ଏହି ସମିତିର କାର୍ଯ୍ୟ ଏକ ଜାତୀୟ କାର୍ଯ୍ୟ ରୂପେ ଗୃହୀତ ହେବ । ବର୍ତ୍ତମାନ ପାଇଁ ଏହି ସମିତି ପ୍ରକାଶିତ ଓ ଅପ୍ରକାଶିତ ପୋଥିମାନଙ୍କର ତାଲିକା ସଂଗ୍ରହ କରିବା x x x ଯେଉଁମାନେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଲୋପମୁଖୀ ଅମୂଲ୍ୟ ପୁରାତନ ସାହିତ୍ୟର ଉଦ୍ଧାରର ଉପକାରିତା ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବେ ସେମାନେ ଏହି ସମିତିର ସଭ୍ୟ ହେବେ । ଏଥିରେ ଶିକ୍ଷିତ ଅଶିକ୍ଷିତ ଧନୀ ଦରିଦ୍ରର କିଛି ବାରଣ ନାହିଁ । ଯେ କେହି ନିୟମାନୁସାରେ କାର୍ଯ୍ୟ କଲେ ସଭ୍ୟ ହୋଇପାରିବେ ।"[୧୪] ତେଣୁ ଏଥିରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ, ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଲୁପ୍ତ ଗୌରବକୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବା ଦିଗରେ 'ପ୍ରାଚୀ ସମିତି'ର ଭୂମିକା ଥିଲା ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ।

'ପ୍ରାଚୀ ସମିତି' ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହେବା ପୂର୍ବରୁ ଆର୍ତ୍ତବଲ୍ଲଭ ମହାନ୍ତିଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଉଦ୍ୟମରେ ପାଞ୍ଚଟି ଗ୍ରନ୍ଥ ଯଥା- 'ବିଦଗ୍ଧ ଚିନ୍ତାମଣି' (୧୯୨୫, କେବଳ ମୂଳପାଠ), 'ସ୍ତୁତି ଚିନ୍ତାମଣି' (୧୯୨୫), 'ରହସ୍ୟ ମଞ୍ଜରୀ' (୧୯୨୫), 'ବ୍ରହ୍ମ ନିରୂପଣ ଗୀତା' (୧୯୨୬) ଓ ଭୀମ ଭୋଇଙ୍କ ଭଜନମାଳା- ପ୍ରଥମ ଶତକ (୧୯୨୬) ପରି ପୁସ୍ତକର ଶୁଦ୍ଧପାଠ ଅର୍ଥ ସହ ମୁଖବନ୍ଧ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । 'ବ୍ରହ୍ମଶା' କୁଳ ଓ 'ଅଣାକାର ସଂହିତା' (୧୯୨୬) ଠାରୁ ପ୍ରାଚୀନ ନମ୍ବର ଦେବା ଆରମ୍ଭ ହୁଏ ।"[୧୫] ପରେ ୧୯୨୭ ମସିହାରେ ଭୀମ ଭୋଇଙ୍କ ଭଜନମାଳା (୨ୟ ଶତକ), 'ନିର୍ଗୁଣ ମାହାତ୍ମ୍ୟ', 'ରସକଲ୍ଲୋଳ', 'ପୂର୍ଣ୍ଣତମ ଚନ୍ଦ୍ରୋଦୟ', 'ବିଷ୍ଣୁଗର୍ଭ ପୁରାଣ', 'ପ୍ରେମ ପଞ୍ଚାମୃତ' ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ 'ମଥୁରା ମଙ୍ଗଳ', 'ପରଚେ ଗୀତା', 'ଶିବ ସ୍ୱରୋଦୟ', 'ପ୍ରେମଭକ୍ତି ବ୍ରହ୍ମଗୀତା', 'ରସବାରିଧି', 'ଉଷାଭିଳେଷ', 'ନଳ ଚରିତ', 'ଶଶିଶେଣା', 'ଗୋପୀଭାଷା', 'ରୁକ୍ମିଣୀ ବିଭା', 'ବଟ ଅବକାଶ' ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ବିଚ୍ଛନ୍ଦଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ସମ୍ପାଦନାରେ 'ଗୁରୁଭକ୍ତି ଗୀତା' (୧ମ ଭାଗ), 'ଜୟକୃଷ୍ଣ ଭଜନ', 'ଚଉତିଶା ମଧୁଚକ୍ର'ର ଚାରଟି ଭାଗ (୧ମ ରୁ ୪ର୍ଥ) ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ୧୯୩୨ ମସିହାରେ 'ପ୍ରାଚୀନ ଗଦ୍ୟପଦ୍ୟାଦର୍ଶ' ଆର୍ତ୍ତବଲ୍ଲଭ ମହାନ୍ତିଙ୍କ ସମ୍ପାଦନାରେ ପ୍ରକାଶ ଲାଭ କରିଥିଲା । ୧୯୩୩ ବେଳକୁ ବିଚ୍ଛନ୍ଦଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକ 'ଚଉତିଶା ମଧୁଚକ୍ର' (୫ମ ଭାଗ) 'ଶଶିରେଖା' କାବ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ପରେ ଆର୍ତ୍ତବଲ୍ଲଭ ମହାନ୍ତିଙ୍କ ସମ୍ପାଦନାରେ 'ବିଦଗ୍ଧ ଚିନ୍ତାମଣି' (୨ୟ ଭାଗ) (୧୯୩୩), 'ମାଦଳା ପାଞ୍ଜି' (୧୯୪୦), 'ବିଦଗ୍ଧ ଚିନ୍ତାମଣି' (୩ୟ, ୪ର୍ଥ, ୫ମ) (୧୯୪୨), 'ଲାବଣ୍ୟବତୀ' (୧ମ, ୨ୟ ଭାଗ) (୧୯୪୪), ଭୀମଭୋଇଙ୍କ 'ଚଉତିଶା ମଧୁଚକ୍ର' (୧୯୪୮), 'ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଭାଗବତ' (୧୯୫୩) ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିବା ବେଳେ, କରୁଣାକର କରଙ୍କ ସମ୍ପାଦନାରେ 'ନାରାୟଣ ଶତକ' (ସଂସ୍କୃତ) (୧୯୩୪), ସୁଧାକର ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ସମ୍ପାଦନାରେ 'ଚତୁର ବିନୋଦ' (୧୯୪୬) ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା ।[୧୬] ଏହିପରି ଭାବେ 'ପ୍ରାଚୀ ସମିତି' ଆନୁକୂଲ୍ୟରେ ମୋଟ ୫୪ ଖଣ୍ଡ ପୁସ୍ତକର ଶୁଦ୍ଧପାଠ ସହ ମୁଖବନ୍ଧ ସମ୍ପାଦିତ ତଥା ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଭଣ୍ଡାରକୁ ସମୃଦ୍ଧ କରିଥିଲା ।

ସ୍ୱାଧୀନତା ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ପୂର୍ବ 'ପ୍ରାଚୀ ସମିତି' ପରି ସମ୍ପାଦନା କାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇପାରି ନଥିଲା । ଏହି ସମୟରେ କେତେକ ଅନୁଷ୍ଠାନ ପ୍ରାଚୀନ ଗ୍ରନ୍ଥ ସମ୍ପାଦନା ନିମନ୍ତେ ପଦକ୍ଷେପ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶା ରାଜ୍ୟ ସଂଗ୍ରହାଳୟ, ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡ଼େମୀ, ଓଡ଼ିଶା ସରକାରଙ୍କ ସାଂସ୍କୃତିକ ବ୍ୟାପାର ବିଭାଗ ଓ ଓଡ଼ିଶାର ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ, ବ୍ରହ୍ମପୁର ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ପରି କେତେକ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଗ୍ରନ୍ଥ ସମ୍ପାଦନା କାର୍ଯ୍ୟରେ ମନୋନିବେଶ କରି ପ୍ରାଚୀନ ଗ୍ରନ୍ଥର ସଂରକ୍ଷଣ କରିଥିଲେ । କେବଳ ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ଉଦ୍ୟମରେ ନୁହେଁ, ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ପ୍ରଚେଷ୍ଟାରେ ମଧ୍ୟ ସମ୍ପାଦନା କାର୍ଯ୍ୟ ନିର୍ବାହ କରାଯାଇଥିଲା । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଯେଉଁ ବରେଣ୍ୟ ଗବେଷକ ବା ସମ୍ପାଦକ ନିଜକୁ ସମ୍ପାଦନା କାର୍ଯ୍ୟ ନିର୍ବାହ କରାଯାଇଥିଲା । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଯେଉଁ ବରେଣ୍ୟ ଗବେଷକ ବା ସମ୍ପାଦକ ନିଜକୁ ସମ୍ପାଦନା କାର୍ଯ୍ୟରେ ମଗ୍ନ ରଖିଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କରୁଣାକର କର, କେଦାରନାଥ ମହାପାତ୍ର, ସତ୍ୟନାରାୟଣ ରାଜଗୁରୁ, ବାନାମ୍ବର ଆଚାର୍ଯ୍ୟ, ସୁଧାକର ପଟ୍ଟନାୟକ, ଗୌରୀକୁମାର ବ୍ରହ୍ମା, ପ୍ରହଲାଦ ପ୍ରଧାନ, କୃଷ୍ଣଚରଣ ସାହୁ, ନୀଳମଣି ମିଶ୍ର, ବାସୁଦେବ ସାହୁ, ରଘୁନାଥ ମହାପାତ୍ର, ଭଗବାନ ପଣ୍ଡା, ଆଶୁତୋଷ ପଟ୍ଟନାୟକ, ଜାନକୀବଲ୍ଲଭ ମହାନ୍ତି, ଦୁଃଖୀଶ୍ୟାମ ପଟ୍ଟନାୟକ, ପ୍ରମିଳା ମିଶ୍ର, ବୈଷ୍ଣବ ଚରଣ ସାମଲ, ସୁଦର୍ଶନ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ, ଦେବେନ୍ଦ୍ର କୁମାର ଦାଶ, ଗୌରାଙ୍ଗ ଚରଣ ଦାଶ, ପ୍ରଦୀପ୍ତ କୁମାର ପଣ୍ଡା, ଫଣୀନ୍ଦ୍ର ଭୂଷଣ ନନ୍ଦ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ନାମ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ । ଉପରୋକ୍ତ କେତେକ ବ୍ୟକ୍ତି ସ୍ୱର୍ଗବାସୀ ହୋଇଥିବା ବେଳେ, ଆଉ କେତେକ ବ୍ୟକ୍ତି ଆଜି ମଧ୍ୟ

ସମ୍ପାଦନା କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲିପ୍ତ ରହିଛନ୍ତି ।

ସ୍ୱାଧୀନତା ପରକାଳରେ ପତ୍ରପତ୍ରିକାରେ ସମ୍ପାଦନା କର୍ମ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥିଲା । ୧୯୮୦ ମସିହା ବେଳକୁ ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷଣା ପରିଷଦର ମୁଖପତ୍ର ଏଷଣା ପତ୍ରିକାରେ ଗ୍ରନ୍ଥ ସମ୍ପାଦନା କାର୍ଯ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । 'ଏଷଣା' କେବଳ ଏକ ପତ୍ରିକା ନୁହେଁ, ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଗବେଷଣାକୁ ଉଚ୍ଚରୁ ଆହୁରି ଉଚ୍ଚସ୍ତରକୁ ନେବାରେ ବଳିଷ୍ଠ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଛି । ଏହି ଏଷଣାରେ ନିୟମିତ ପ୍ରକାଶ ବିଭାଗଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ 'ଆଲୋଚନା' ଅନ୍ୟତମ । "ପତ୍ରିକା ସହିତ ସଂପୃକ୍ତମାନେ ନିଶ୍ଚିତ କରି ଦେଇଛନ୍ତି ଯେ, ସାହିତ୍ୟ ବିଦ୍ୟା-ଶୃଙ୍ଖଳାର ଏକ ନିଃସଙ୍ଗ ଘର ନୁହେଁ- ଦକ୍ଷିଣ ଦୁଆରି । ସକଳ ବିଦ୍ୟାର ସରଘର । ତେଣୁ 'ଏଷଣା' ପୃଷ୍ଠାରେ ସାହିତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚା ସହିତ ରହିବ- ମାନବ ବିଦ୍ୟା ସମାଜଶାସ୍ତ୍ର, ମନୋବିଜ୍ଞାନ, ଇତିହାସ, ଧର୍ମ, ଦର୍ଶନ, ସଂସ୍କୃତି, ଭାଷା ଭୂଗୋଳ, ପ୍ରତ୍ନତତ୍ତ୍ୱ ଏପରିକି ପ୍ରାକୃତିକ ବିଜ୍ଞାନ । ଛବି ମାଧ୍ୟମରେ ଓଡ଼ିଶା ସହିତ ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀକୁ ଯୋଡ଼ି ଦିଆଯିବ । ପୁଣି ଏଥିସହିତ ରହିବ ପ୍ରାଚୀନ ଓ ମଧ୍ୟକାଳୀନ ଅପ୍ରକାଶିତ ରଚନାଗୁଡ଼ିକର ସୁସମ୍ପାଦିତ ରୂପ । କାରଣ ପରିଷଦ ଅନୁଭବ କରିଛି ଏକ ଜନସମୁଦାୟର ଭାଷା, ସାହିତ୍ୟ, ସଂସ୍କୃତିର ଅବବୋଧ ଓ ଇତିହାସ ରଚନା ପାଇଁ ପ୍ରାଚୀନ ଓ ମଧ୍ୟକାଳୀନ ସାହିତ୍ୟର ଅଧ୍ୟୟନ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ।"[୧୭] ଏହି ଆଦର୍ଶ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଦେବା ନିମିତ୍ତ 'ଏଷଣା' ପତ୍ରିକା ନିଜ ପୃଷ୍ଠାରେ ମଣ୍ଡନ କରାଇଛି ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟ ଠାରୁ ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବହୁ ସାହିତ୍ୟ ସାଧକଙ୍କ ନାନା ରଚନାର ସୁସମ୍ପାଦିତ ରୂପ ।

ସମ୍ପାଦନା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏଷଣା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଏଷଣାରେ ସମ୍ପାଦିତ ଗ୍ରନ୍ଥର ଆଲୋଚନା ବିଭାଗରେ ପ୍ରଥମେ ରଚନାଟିର ନାମ ଓ ଲେଖକର ନାମ ଲେଖାଯାଏ । ପରେ ଉକ୍ତ ରଚନାଟିକୁ ସଂଗ୍ରହ ଓ ସମ୍ପାଦନା କରିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିଟିର ନାମ ଉଲ୍ଲେଖ ହୁଏ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ସଂପୃକ୍ତ ରଚନାଟିର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିବରଣୀ ଆଲୋଚନାଟିରେ ଦିଆଯାଏ । ଏହି ବିବରଣୀ ମଧ୍ୟରେ ରହିଥାଏ ରଚନାଟିର ପ୍ରାପ୍ତି ଜନିତ ସ୍ୱୀକାରୋକ୍ତି, ରଚନାର ଲେଖକ ନାମ, ଠିକଣା, ତା'ର ଆଞ୍ଚଳିକ ଲୋକପ୍ରିୟତା ଏବଂ ସେହି ରଚନାଟିର ଆଙ୍ଗିକ ଓ ଆତ୍ମିକ ବିଶ୍ଲେଷଣ । ଆଲୋଚନାରେ ବିବରଣୀ ପରେ ସଂଗ୍ରହ ବା ଉଦ୍ଧାର କରାଯାଇଥିବା ମୂଳପାଠକୁ ଦିଆଯାଏ । ଏହାପରେ ସଂପୃକ୍ତ ରଚନାର ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଟିପ୍ପଣୀ, ଶବ୍ଦାର୍ଥ ଦିଆଯାଏ । ସମ୍ପାଦିତ ଗ୍ରନ୍ଥର ଆଲୋଚନା ପରେ ସବାଶେଷକୁ ପାଣ୍ଡୁଲିପିର ହସ୍ତଗତ ବିବରଣୀ ଉଭୟ ଓଡ଼ିଆ, ଇଂରାଜୀ ଭାଷାରେ ଦିଆଯାଏ । ସେହି ପାଣ୍ଡୁଲିପିକୁ ସଂଗ୍ରହ କରି ସମ୍ପାଦନା କରିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିଟିର ନାମ ସହ ପରିଚୟ ଠିକଣା ଲିପିବଦ୍ଧ ହୋଇଥାଏ । 'ଏଷଣା'ରେ ପ୍ରକାଶିତ ସୁସମ୍ପାଦିତ ରଚନା "ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟ ଅଥବା ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟ- ଯେଉଁ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ହେଉ, ପରିଚର୍ଚ୍ଚାକୁ ବିଜ୍ଞାନ ଦୃଷ୍ଟି ସମ୍ମତ କରାଯାଇଛି । ପ୍ରାଚୀ ସମିତିର ବିହୀନ ପରି ପରିଚର୍ଚ୍ଚାକୁ ଭାବପ୍ରବଣତା ଓ ଜାତୀୟତାବାଦୀ ଭାବାଦର୍ଶରେ ଆଦୌ କବଳିତ କରି ଦିଆଯାଇ ନାହିଁ । ପୁଣି ଅଧିକାଂଶ ଚର୍ଚ୍ଚା ଗବେଷଣା ଓ ସମ୍ପାଦନା ବିଧି ଆଧାରିତ ଟୀକା, ପାଠାନ୍ତର, ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଓ ଆକାରସୂଚୀ- ସବୁ ରହିଛି ।"[୧୮]

'ଏଷଣା' ପ୍ରାଚୀନ ମଧ୍ୟକାଳୀନ କାବ୍ୟ କବିତା ଓ ଗୀତିକା ପରି ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟ ଓ ସାହିତ୍ୟିକଙ୍କ ପତ୍ରାବଳୀକୁ ସୁସଂପାଦନା କରିଛି । ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟର କିଛି ରଚନାବଳୀକୁ ସମ୍ପାଦନା ମାଧ୍ୟମରେ ଲୋକଲୋଚନକୁ ଆଣିଛି । ଦେବେନ୍ଦ୍ର କୁମାର ଦାଶ, ହରେକୃଷ୍ଣ ପାତ୍ର, ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର, ଶ୍ରୀଚରଣ ମହାନ୍ତି ଓ ଫଣୀନ୍ଦ୍ର ଭୂଷଣ ନନ୍ଦ 'ଏଷଣା' ପତ୍ରିକାରେ କରାଇଛନ୍ତି । ସ୍ୱଭାବ କବି ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେରଙ୍କ 'ବଳରାମ ଦେବ' ଦୀର୍ଘ କବିତା, ପଣ୍ଡିତ ବୁଦ୍ଧିନାଥ କାବ୍ୟତୀର୍ଥ ଶର୍ମାଙ୍କ 'ଗୁଣାଦର୍ଶ', ଦାମୋଦର ମିଶ୍ର ଶର୍ମାଙ୍କ 'ଗୁଣାଦର୍ଶ'ର ସମାଲୋଚନା, ପଣ୍ଡିତ ଦାମୋଦର ମିଶ୍ରଙ୍କ 'ଦୋଷଦର୍ଶନ', ଅନନ୍ତ ଦାସଙ୍କ 'ଆତ୍ମଜୀବନୀ', ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କ ଗଦ୍ୟ ରଚନାର ଆଦିପର୍ବ, 'ଭୀମଭୋଇ ଓ ମହିମାଧର୍ମ' ଆଦି ରଚନାର ସମ୍ପାଦନା କରାଯାଇଛି । 'ଏଷଣା'ରେ ସମ୍ପାଦିତ ପତ୍ରାବଳୀ ମଧ୍ୟରେ ରହିଛି- 'ଫକୀରମୋହନ ପତ୍ରାବଳୀ' (୧ମ ଗୁଚ୍ଛ), 'ଫକୀରମୋହନ ପତ୍ରାବଳୀ' (୨ୟ ଗୁଚ୍ଛ), ମାନସିଂହଙ୍କ ଚାରୋଟି ପତ୍ର ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରଧାନ ପୁସ୍ତକ । ଗଦ୍ୟ ରଚନା ବ୍ୟତୀତ ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ପତ୍ରାବଳୀ, ମାନସିଂହଙ୍କ ପତ୍ରାବଳୀ ଓ ପଠାଣି ସାମନ୍ତଙ୍କ ଚିଟାଉ ମଧ୍ୟ 'ଏଷଣା' ପତ୍ରିକାରେ ସମ୍ପାଦିତ ହୋଇଛି । ଅଧ୍ୟାପକ ଦେବେନ୍ଦ୍ର କୁମାର ଦାଶ ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ପତ୍ରାବଳୀଗୁଡ଼ିକୁ ଦୁଇଟି ଭାଗ କରି 'ଏଷଣା'ରେ ସମ୍ପାଦନା କରିଛନ୍ତି । ଫକୀରମୋହନ ସେନାପତି ଓଡ଼ିଶାର ସୁସାହିତ୍ୟିକ ତଥା ଗୌରୀଶଙ୍କର ରାୟ, କବିବର ରାଧାନାଥ ରାୟ, ବୈକୁଣ୍ଠନାଥ, ସୁଦାମ ଚରଣ ନାୟକ, ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେର, ବିଶ୍ୱନାଥ କର, ଚିନ୍ତାମଣି ମହାନ୍ତି, ନୀଳମଣି ବିଦ୍ୟାରତ୍ନ, ଚନ୍ଦ୍ରମୋହନ ମହାରଣା, ପଣ୍ଡିତ ଦାମୋଦର ମିଶ୍ର, ଜଗବନ୍ଧୁ ସିଂହ ପ୍ରଭୃତି ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଯେଉଁ ପତ୍ର ଲେଖୁଥିଲେ, ସେହି ପତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ସମ୍ପାଦିତ କରି ତାହାକୁ ସମୀକ୍ଷା କରିଛନ୍ତି ଦେବେନ୍ଦ୍ର ଦାଶ । ଫକୀରମୋହନ ପତ୍ର ଲେଖିଲା ବେଳେ ପତ୍ରର ଶୀର୍ଷରେ 'ଓଁ ତତସତ୍' ଲେଖୁଥିଲେ । ଏହି ପତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ ଅଧିକାଂଶ ପତ୍ର ଫକୀରମୋହନ ପତ୍ରିକାର ସମ୍ପାଦକ ମାନଙ୍କୁ ଲେଖୁଛନ୍ତି । ଏଷଣାର ୪୩ ଓ ୪୪ ଦୁଇଟି ଖଣ୍ଡରେ ଫକୀର ମୋହନଙ୍କ ପତ୍ରାବଳୀ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ଏଥିରେ ଶ୍ରୀ

ସେନାପତିଙ୍କ ବାଉନ ଖଣ୍ଡ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍କ ପତ୍ର ଓ ଏଗାରଟି ପତ୍ରର ଅଂଶବିଶେଷ ସଂଯୋଜିତ ତା' ସହ ତିନୋଟି ପୁସ୍ତକ ତଥା ରାମକୃଷ୍ଣ ସାହୁଙ୍କ 'ଶରୀରରକ୍ଷା', 'ସରଳ ଶରୀରପାଳନ' ପଣ୍ଡିତ କୃପାସିନ୍ଧୁ ମିଶ୍ରଙ୍କ 'ବାରବାଟୀ ଦୁର୍ଗ' ପୁସ୍ତକ ସମ୍ପର୍କରେ ଫକୀର ମୋହନ ଦେଇଥିବା ମନ୍ତବ୍ୟ ମଧ୍ୟ ପରିଶିଷ୍ଟରେ ସଂଯୁକ୍ତ ହୋଇଛି । ଫକୀର ମୋହନଙ୍କ ଏହିସବୁ ପତ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ ଦେଖିଲେ ସେଥିରେ ସାହିତ୍ୟର ପାଣିପାଗ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିହୁଏ ।

ମାୟାଧର ମାନସିଂହଙ୍କ ଚାରିଗୋଟି ଦୁର୍ଲଭ ପତ୍ରକୁ ସଂଗ୍ରହ ଓ ସମ୍ପାଦନା କରିଛନ୍ତି ଫଣୀନ୍ଦ୍ର ଭୂଷଣ ନନ୍ଦ । ଏହି ପତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ ତିନୋଟି ଭାଷାରେ ଲିଖିତ ହୋଇଥିବାବେଳେ, ଗୋଟିଏ ଇଂରାଜୀ ଭାଷାରେ ଲିଖିତ ହୋଇଛି । ଏହି ପତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ମାୟାଧର ମାନସିଂହ, ବିଚ୍ଛନ୍ଦ ଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକ, ବିନୋଦ କୁମାର ପାଣ୍ଡେୟ, ବୃନ୍ଦାବନ ନାଥଶର୍ମାଙ୍କୁ ଲେଖିଥିଲେ । ମାନସିଂହ ବିଚ୍ଛନ୍ଦଚରଣଙ୍କୁ ଲେଖିଥିବା ପ୍ରଥମ ପତ୍ରଟିରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟିକମାନଙ୍କ ପାରସ୍ପରିକ ସମ୍ପର୍କ, ସାହିତ୍ୟ ଅନୁଷ୍ଠାନ ବିଶେଷ କରି ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ସମାଜ ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋକପାତ କରିଛନ୍ତି । ଏଥିରେ ସେ ସମୟର ସାହିତ୍ୟିକମାନଙ୍କ ପାରସ୍ପରିକ ସମ୍ପର୍କ ଓ ସଂକଳକଙ୍କ ଭିତରେ ମାନସିଂହ କେଉଁଠି ଛିଡ଼ା ହୋଇଛନ୍ତି ଓ ନିଜକୁ କ'ଣ ଭାବୁଛନ୍ତି, ତା'ର ସ୍ପଷ୍ଟ ଚିତ୍ର ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ସେହିପରି ମାୟାଧର ବୃନ୍ଦାବନ ନାଥଶର୍ମାଙ୍କୁ ଲେଖିଥିବା ଦୁଇଟି ପତ୍ର ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରଥମଟିରେ ସେ ନାଥଶର୍ମା ଦର୍ଶାଇଥିବା ଭୁଲକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିବା ସହ ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପଠାଯାଇଥିବା 'ଶତଚିନ୍ତା' ପୁସ୍ତକର ପ୍ରାପ୍ତି ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି । ମାୟାଧର ମାନସିଂହ ମଧୁସୂଦନ ରାଓଙ୍କ କୌଣସି ପୁସ୍ତକ ତାଲିକାରେ ସ୍ଥାନ ପାଇନଥିବା ଏକ ପ୍ରମାଦ ଓ ତାକୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ସଂଶୋଧନ କରାଯିବ ବୋଲି ସେ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଇଛନ୍ତି । ଚତୁର୍ଥ ପତ୍ରରେ ମାନସିଂହ ବୃନ୍ଦାବନ ନାଥଶର୍ମାଙ୍କ ତିରୋଧାନରେ ମର୍ମାହତ ହୋଇ ଏହି ଶୋକପୂର୍ଣ୍ଣ ପତ୍ରଟି ବୃନ୍ଦାବନଙ୍କ ସାନପୁଅ ଭୁବନେଶ୍ୱର ନାଥଶର୍ମାଙ୍କୁ ଲେଖୁଛନ୍ତି । ଏ ପତ୍ରରେ ବୃନ୍ଦାବନଙ୍କ ଜୀବନବ୍ୟାପି ସାହିତ୍ୟ ସାଧନାକୁ ପ୍ରଶଂସା କରିବା ସହିତ ପରିବାର ଲୋକଙ୍କୁ ମାୟାଧର ମାନସିଂହ ସମବେଦନା ଜଣାଇଛନ୍ତି । ଏହି ଚାରୋଟି ପତ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ ଅନୁଧ୍ୟାନ କଲେ, ସେଥିରୁ ମାନସିଂହଙ୍କ ଲୋକସଂପର୍କ, ବୃତ୍ତି ଜୀବନ, ସାହିତ୍ୟିକ ଦର୍ଶନର ଚିତ୍ର ମିଳିଥାଏ ।

ଏଥିସହିତ ସମ୍ପାଦକ ଫଣୀନ୍ଦ୍ର ଭୂଷଣ ନନ୍ଦ କବି ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେରଙ୍କ ଅପ୍ରକାଶିତ ପୁସ୍ତକ ସମୀକ୍ଷା, ଭୂମିକା, ପୁସ୍ତକ ସମ୍ପର୍କିତ ମନ୍ତବ୍ୟ ଓ ପତ୍ରାଦି ଗଦ୍ୟ ରଚନାକୁ 'ଏଷଣା' ପୃଷ୍ଠାରେ ସମ୍ପାଦନା କରିଛନ୍ତି । ଏଥିରେ ସେ ଗଙ୍ଗାଧରଙ୍କ ପାଞ୍ଚଟି ପୁସ୍ତକ ସମାଲୋଚନା ଓ ଦୁଇଟି ପତ୍ରକୁ ସମ୍ପାଦନା କରିବା ସହ ତାହା ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା ମଧ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । କବି ଶେଖର ଚିନ୍ତାମଣି ମହାନ୍ତିଙ୍କୁ ଲେଖିଥିବା ଦୁଇଟି ପତ୍ର ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସମ୍ପାଦକ ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । ଗଙ୍ଗାଧରଙ୍କ ପ୍ରଥମ ପତ୍ରଟି ପଦ୍ମପୁର, ୨୭.୧୧.୧୯୧୫ରେ ଲିଖିତ କଳ୍ପଲତା କାବ୍ୟର ପ୍ରାପ୍ତି ସ୍ୱୀକାର ସହିତ ଏହାର ଉତ୍କର୍ଷକୁ ଗଙ୍ଗାଧର ପ୍ରଶଂସା କରିଛନ୍ତି । 'ତପସ୍ୱିନୀ', 'ଅଯୋଧ୍ୟା ଦୃଶ୍ୟ' ଚିନ୍ତାମଣିଙ୍କୁ ପ୍ରେରଣ କରିବା କଥା କବି ଲେଖିଛନ୍ତି ଜଣେ ସତ୍ କବିଙ୍କ ଅନାବିଳ ଉକ୍ତି, ସ୍ନେହ ଓ ସୌହାର୍ଦ୍ଦ୍ୟର ଭାଷାରେ ପତ୍ରଟି ରସସିକ୍ତ। ଦ୍ୱିତୀୟ ପତ୍ରଟି ପଦ୍ମପୁରରୁ ୨୫.୭.୧୯୧୫ ତାରିଖରେ ରଚିତ । ଏଥିରେ ଚିନ୍ତାମଣିଙ୍କ 'ତୀର୍ଥକାଳ' ପୁସ୍ତକ ପ୍ରାପ୍ତିରେ ଆନନ୍ଦ ପ୍ରକାଶ କରାଯାଇଛି । ଏହି ପତ୍ର ଦୁଇଟି ଚିନ୍ତାମଣି ଓ ଗଙ୍ଗାଧରଙ୍କ ଅନାବିଳ ସଂପର୍କର ଅନନ୍ୟ ଦଲିଲ। ପତ୍ରରେ ସଂଯୋଜିତ ଗଙ୍ଗାଧରଙ୍କ ଗଦ୍ୟଭାଷା ତାଙ୍କର ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ଚିନ୍ତନ ଶକ୍ତିର ପରିପ୍ରକାଶ ଗଙ୍ଗାଧରଙ୍କ ଗଦ୍ୟରଚନା ସୀମିତ । ସେହି ସୀମିତ ରଚନା ମଧ୍ୟରୁ ଅଳ୍ପମାତ୍ର ଲୋକଲୋଚନକୁ ଆସିଛି । ସଂପାଦକ ନନ୍ଦ ଏହି ଆଲୋଚନା ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତରେ ପ୍ରଫେସର ସୁଦର୍ଶନ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ, କବି ବ୍ରଜନାଥ ରଥ ଓ ଗବେଷକ ଦେବେନ୍ଦ୍ର କୁମାର ଦାଶଙ୍କ ସହଯୋଗକୁ କୃତଜ୍ଞତାର ସହିତ ସ୍ୱୀକାର କରିଥିବାର ଆଲୋଚନାରେ ଦେଖାଯାଏ । ସେହିପରି ପଠାଣି ସାମନ୍ତ ବିଭିନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷଙ୍କୁ ଲେଖିଥିବା ଚାରୋଟି ଚିଟାଉକୁ ହରେକୃଷ୍ଣ ପାତ୍ର ସମ୍ପାଦନା କରିଛନ୍ତି । ଯୋଗେଶଚନ୍ଦ୍ର ରାୟଙ୍କୁ ତିନୋଟି ଚିଟାଉ, ରୁଦ୍ରନାରାୟଣ ଜ୍ୟୋତିଭୂଷଣଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଚିଟାଉ ପଠାଣି ସାମନ୍ତ ଲେଖୁଥିଲେ । ଏହି ଚିଟାଉ ଗୁଡ଼ିକୁ ଅନୁଧ୍ୟାନ କଲେ, ପଠାଣି ସାମନ୍ତଙ୍କ ଓଡ଼ିଆ ଓ ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରତି ଥିବା ଅନୁରାଗ ଜଣାପଡ଼େ ସମ୍ପାଦକ ହରେକୃଷ୍ଣ ପାତ୍ର ପଠାଣି ସାମନ୍ତଙ୍କ ପତ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ ଓଡ଼ିଶା ରାଜ୍ୟ ସଂଗ୍ରହାଳୟରୁ ଅନୁମତି କ୍ରମେ ସଂଗ୍ରହ କରି 'ଏଷଣା' ପୃଷ୍ଠାରେ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି।

ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷଣା ପରିଷଦ ଓଡ଼ିଆ ସମ୍ପାଦନା ସାହିତ୍ୟ ନିମନ୍ତେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲା ଏକ ଯୁଗାନ୍ତକାରୀ ପଦକ୍ଷେପ । ବିସ୍ମୃତ ସମୟ ସ୍ରୋତରେ ଧୀରେ ଧୀରେ ଲୀନ ହୋଇ ଯାଉଥିବା କେତେକ ପ୍ରାଚୀନ କୃତିଗୁଡ଼ିକୁ ଉଦ୍ଧାର କରି ତାହାକୁ ଆଲୋକର ମାର୍ଗ ଦେଖାଇଥିଲା । କେବଳ ପ୍ରାଚୀନ ନୁହେଁ ଦୁଷ୍ପ୍ରାପ୍ୟ ଆଧୁନିକ ରଚନା ଗୁଡ଼ିକୁ ମଧ୍ୟ ପାଠକଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିଥିଲା । ଗବେଷଣା ପରିଷଦ ସହ ଜଡ଼ିତ ସଦସ୍ୟ-ସଦସ୍ୟାମାନେ ମଧ୍ୟ ଏଥିନିମିତ୍ତ କମ୍ ଉଦ୍ୟମ କରିନଥିଲେ । ସେମାନେ ଓଡ଼ିଶାର କୋଣ ଅନୁକୋଣର ଅଞ୍ଚଳ ଭିତ୍ତିରେ ଲୁଚି ରହିଥିବା ଲୋକ-ସାହିତ୍ୟ ଓ ସଂସ୍କୃତିକୁ ଉଦ୍ଧାର, ସଂଗ୍ରହ ଓ ସମ୍ପାଦନା କରି

ଏଷଣା ପୃଷ୍ଠାରେ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ଏଷଣା ଓଡ଼ିଆ ଗ୍ରନ୍ଥ ସମ୍ପାଦନାକୁ ଦେଖାଇଛି ନୂତନ ମାର୍ଗ । ଓଡ଼ିଶାର ସାହିତ୍ୟ, ସଂସ୍କୃତି, ଇତିହାସ ପ୍ରଭୃତି ଚିତ୍ର ଏହି ସମ୍ପାଦନା କର୍ମ ମଧ୍ୟରେ ନିହିତ ରହିଛି । ପୂର୍ବର 'ପ୍ରାଚୀ ସମିତି' ପରେ ଗବେଷଣା ପରିଷଦ ସମ୍ପାଦନାକୁ ମୁଖ୍ୟ କର୍ମ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଛି । ଏହିପରି ଭାବରେ ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷଣା ପରିଷଦର ମୁଖପତ୍ର 'ଏଷଣଶ' ୧୯୮୦ ମସିହା ତା' ଜନ୍ମକାଳରୁ ସମ୍ପାଦନା ସାହିତ୍ୟରେ ପାଦ ଥାପିଥିଲା । ପ୍ରାଚୀନ, ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଓ ଆଧୁନିକ ଗଦ୍ୟରଚନା ସହ ବ୍ୟକ୍ତି ବିଶେଷଙ୍କ ପତ୍ରାବଳୀକୁ ସୁସମ୍ପାଦିତ କରି ପାଠକ ସମାଜରେ ନିଜର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପରିଚୟ ସୃଷ୍ଟିକରି ପାରିଥିଲା । ଯାହା 'ଏଷଣା'ରେ ସମ୍ପାଦନା କର୍ମକୁ ଦେଖିଲେ ବାରିହୁଏ ।

ସହାୟକ ଗ୍ରନ୍ଥସୂଚୀ :

୧. ଏଷଣା-୪ର୍ଥ ଖଣ୍ଡ : ମାର୍ଚ୍ଚ ୧୯୮୨, କଟକ, ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷଣା ପରିଷଦ, ପୃଷ୍ଠା-୧୪୨

୨. ପଟ୍ଟନାୟକ, ଆଶୁତୋଷ, ପ୍ରାଚୀନ ପୋଥି ଶୁଦ୍ଧ ସମ୍ପାଦନା ଓ ଅନୁବାଦ କୌଶଳ, ଅମିତ ବିକ୍ରମ ପଟ୍ଟନାୟକ, ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ, ୧୯୮୮, ପୃଷ୍ଠା-୧

୩. ଏଷଣା-୪ ଖଣ୍ଡ : ମାର୍ଚ୍ଚ ୧୯୮୨, କଟକ, ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷଣା ପରିଷଦ, ପୃଷ୍ଠା-୧୪୪

୪. ଏଷଣା- ୭୨ ଖଣ୍ଡ : ଜୁନ୍ ୨୦୧୬, କଟକ, ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷଣା ପରିଷଦ, ପୃଷ୍ଠା-୧୫୭

୫. ଏଷଣା-୪ ଖଣ୍ଡ : ମାର୍ଚ୍ଚ ୧୯୮୨, କଟକ, ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷଣା ପରିଷଦ, ପୃଷ୍ଠା-୧୪୪

୬. ଏଷଣା-୭୨ ଖଣ୍ଡ : ଜୁନ୍ ୨୦୧୬, କଟକ, ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷଣା ପରିଷଦ, ପୃଷ୍ଠା-୧୬୧

୭. ମିଶ୍ର, ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର; ପାଠାଲୋଚନାର ଭୂମିକା, ପୁରୀ, ଜୟନ୍ତୀ ମିଶ୍ର, ୧ମ ସଂସ୍କରଣ, ୧୯୯୦, ପୃଷ୍ଠା-୬୧

୮. ତତ୍ରୈବ, ପୃଷ୍ଠା-୬୧

୯. ଉତ୍କଳ ଦୀପିକା, ୧ମ ଭାଗ, ୧୨ ସଂଖ୍ୟା, ତା- ୨୦.୧୦.୧୮୬୬ (ସୌଜନ୍ୟ- ମିଶ୍ର, ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର, ପାଠାଲୋଚନାର ଭୂମିକା, ପୁରୀ, ଜୟନ୍ତୀ ମିଶ୍ର, ୧ମ ସଂସ୍କରଣ, ୧୯୯୦, ପୃଷ୍ଠା-୬୪)

୧୦.ଉତ୍କଳ ଦୀପିକା, ୧ମ ଭାଗ, ୧୩ ସଂଖ୍ୟା, ତା- ୩.୧୧.୧୮୬୬ (ସୌଜନ୍ୟ- ପଟ୍ଟନାୟକ, ଆଶୁତୋଷ, ପ୍ରାଚୀନ ପୋଥି ଶୁଦ୍ଧ ସମ୍ପାଦନା ଓ ଅନୁବାଦ କୌଶଳ, ଅମିତ ବିକ୍ରମ ପଟ୍ଟନାୟକ, ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ, ୧୯୮୮, ପୃଷ୍ଠା-୫୭)

୧୧.ଉତ୍କଳ ଦୀପିକା, ୨/୩୨, ତା- ୧୦.୦୮.୧୮୬୭ (ସୌଜନ୍ୟ- ମିଶ୍ର ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର, ପାଠାଲୋଚନାର ଭୂମିକା, ପୁରୀ, ଜୟନ୍ତୀ ମିଶ୍ର, ୧ମ ସଂସ୍କରଣ, ୧୯୯୦, ପୃଷ୍ଠା-୬୫)

୧୨.ବାଲେଶ୍ୱର ସମ୍ବାଦବାହିକା, ତା- ୧.୫.୧୮୭୭ (ସୌଜନ୍ୟ- ପଟ୍ଟନାୟକ, ଆଶୁତୋଷ, ପ୍ରାଚୀନ ପୋଥି ଶୁଦ୍ଧ ସମ୍ପାଦନା ଓ ଅନୁବାଦ କୌଶଳ, ଅମିତ ବିକ୍ରମ ପଟ୍ଟନାୟକ, ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ, ୧୯୮୮, ପୃଷ୍ଠା-୫୭)

୧୩.ସମାଜ, ତା- ୧୩.୩.୧୯୨୬ (ସୌଜନ୍ୟ-ସାମନ୍ତରାୟ, ନଟବର, ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ ଅଧ୍ୟାପକ ଆର୍ତ୍ତବଲ୍ଲଭଙ୍କ ଦାନ, ଭୁବନେଶ୍ୱର-୨, ବଡ଼ଦାଣ୍ଡ ସାହି, ଗନ୍ଧର୍ବ ଶତପଥୀ, ପୃଷ୍ଠା- ୩୪)

୧୪.ତତ୍ରୈବ, ପୃଷ୍ଠା-୩୪

୧୫.ତତ୍ରୈବ, ପୃଷ୍ଠା-୩୨

୧୬.ତତ୍ରୈବ, ପରିଶିଷ୍ଟ (୧)

୧୭.ଏଷଣା-୭୫ ଖଣ୍ଡ : ଡିସେମ୍ବର ୨୦୧୭, କୃଷ୍ଣଚରଣ ବିଶେଷାଙ୍କ, କଟକ, ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷଣା ପରିଷଦ, ପୃଷ୍ଠା-୮୫

୧୮.ତତ୍ରୈବ, ପୃଷ୍ଠା-୮୫

❖ ❖ ❖